

Magyarok a rendszerváltásban

Pozsgay Imre emlékére

Pozsgay Imre volt államminiszter, egyetemi tanár életének nyolcvanharmadik évében hunyt el. A hír hallatán, mivel vitathatatlan szerepe volt a rendszerváltásban, az első gondolatom az volt, hogy vele együtt a rendszerváltáshoz fűzött egykori remények is sírba szálltak.

Első emlékeim után kutatva fél évszázadra kell visszanyúlnom. Elsőéves egyetemista voltam, határon túli magyarként talán az első fecskék egyike, aki Budapestre került egyetemre. Egyszer híre ment, hogy Pozsgay Imre, az MSZMP magas beosztású tisztségviselője, aki abban az időben kulturális miniszter volt, előadást fog tartani az egyetemen. Újdonsült ismerőseim egy része lelkesedett, egyre kapacitáltak, hogy hallgassam meg, a kollégák más része fanyalgott. Nem voltam még jártas a fővárosi szellemi életben, de ez a megosztottság határozottan kíváncsivá tett a híres-neves előadó személyiségére.

Nos, első emlékeim ehhez az előadáshoz kapcsolódnak. Ha jól emlékszem, a szocializmus fejlődésének jövőjéről beszélt. Egy kicsit vonakodtam is kezdetben, hogy végighallgassak egy újabb dicshimnusz a „szuperállam” egyik vezető tisztségviselőjétől, ám annál nagyobb volt a meglepetésem, amikor azt hallottam, hogy az előadó a társadalom értékzavarairól és ezzel összefüggésben a rendszer fogyatékoságairól beszél. Minden rendszer akkor kezd működési zavarokkal küszködni, amikor elmarad a visszajelzés. Mi az, ami nem működik olyan jól? Mi az, ami jobban működhetne? Ha ez a kiértékelő, visszajelző lépés, a személyes értékelés elmarad, a legnemesebb cél is veszve van. Tőle hallottam először a feed-back mechanizmusról. Arról, hogy például az emberi test mennyire szervezeten, milyen összehangoltan működik annak a szabályozó mechanizmusnak köszönhetően, amelynek a titka a negatív feed-back, azaz a negatív visz-

szacsatolás. Ahogyan a termosztát érzékeli a hőmérsékletváltozást, és annak függvényében hol bekapcsolja, hol leállítja a fűtést, úgy szabályozza a hipofízis a hormontermelést, egy társadalmi rendszer meg az újratermelődését. Ha ez a finom kiegyenlítő mechanizmus hiányzik (a szervezet számára nem áll éppen annyi hormon rendelkezésre, mint amennyire szükségünk van, illetve ha egy gazdasági-politikai rendszer nem figyel eléggé önmagára, nem korrigálja a hibákat), menthetlenül pusztulásra van ítélve.

Fiziológiába csomagolva ilyen rendszerkritikát sem előtte, sem utána nem hallottam. Szavainak ma nagyobb aktualitása van, mint fél évszázaddal ezelőtt. A szocializmus ráment a feedback mechanizmus hiányára, az elmúlt 25 év tanulsága szerint ezért siklott félre (és lett azzá, amivé lett) a rendszerváltás is. De minden jel szerint a nyugati civilizációnak is ez vakság vet véget.

Az elmúlt fél évszázad alatt személyesen is megismerkedtünk, többször találkoztunk, beszélgettünk. Mindig valamilyen közösségi ügy hozott össze bennünket. Nézetem szerint életpályája azon ritka életpályák közé tartozik, amelyben a személyes és közösségi célok egyszerre valósulhattak meg. Pályája meredeken ívelt fel. Csozáltam szókimondását, bátorságát, egyenességét, de minden szavát, lépését a mértéktartás jellemezte, valamilyen képzeletbeli harmónia megteremtésére törekedett. Nem rajta múlt, hogy a volt szocialista társadalom értékzavarain nem tudott úrrá lenni. Irreális minden elképzelés, hogy többet tehetett volna szűkebb és tágabb környezetéért, nagyobb hatással lehetett volna a gazdaságra, a politikára, az államra, a globális világra. Főleg holta után azt a vele szemben tapasztalható elvárást tartom irreálisnak, amely a rendszerváltozáshoz kötődik. Talán lehetett volna még markánsabban és még korábban szólni

arról, hogy szürrealisztikus kaland az egész, a mögöttünk hagyott múlt is, de főleg az út, amelyre az ún. rendszerváltással léptünk.

Azt gondolom, hogy szólt is. Nem mondható szerencselovagnak, ahogyan egyesek szeretnék utólag beállítani. Egyébként is méltatlannak tartok Pozsgay Imrével kapcsolatban minden fanyalgást. Ahogyan méltatlan volt vele szemben minden kommunistázás is azok részéről, akik úgy érezték, hogy az ő félreállításával rúghatnak labdába. Mint határon túli magyar kisebbségi úgy látom, hogy az irigységgel és emberi kisszerűséggel, amely talán a legjellemzőbb sajátossága a magyar valóságnak, neki is meg kellett küzdenie. Egykori baloldali, majd az új jobboldali „szövetségesei” egyaránt irigyek voltak rá, ha úgy tetszik: hálátlannak bizonyultak. Mert mondhat bárki bármit, Pozsgay Imre nem csupán az egyetlen volt, aki az egykori állampárt politikusai közül csakugyan tevékenyen részt vett a korábbi rendszer kritikájában és lebontásában, de tőle telhetően mindent megtett, hogy a rendszerváltás – többpártrendszer, piacgazdaság, nyugati orientáció stb. – ne járjon azzal a társadalmi összeomlással és katasztrófával, amivel járt. Pozsgay Imre tudott és mert széles társadalmi összefüggésekben gondolkodni. Számomra ő volt az elmúlt fél évszázad legnagyobb formátumú magyar államférfija.

Marad a kérdés: honnan, milyen forrásból táplálkozik a vele szembeni fanyalgás? Azt, hogy Pozsgay Imre reformer volt, és támogatta a gondolatszabadságot, a demokrácia kiterjesztését és térhódítását, kevesen vitatják. Más az, amit hallgatólagosan felrónak neki. Mint történelmi szereplőt sokan „nacionalistának” tartják. Amikor közel fél évszázada betévedtem az említett órájára, a fanyalgók részéről ugyanezt a nótát hallottam. Holta után még mindig ugyanezt a nótát hallom.

Időközben szegényebb lettem én is néhány illúzióval. Ennek ellenére a nemzet – egyesek részéről túlságosan elvont – mítoszától még mindig nem sikerült teljes egészében megszabadulnom. Talán, mint kisebbségi magyar, nem is tudok soha, annak ellenére, hogy ennek a mítosznak a szertefoszlását (vele a közösségek erodálódását) magam is napról napra látom.

Ki-ki a maga módján egy jobb, kiszámíthatóbb világ működésének a logikáján töpreng, anélkül, hogy a legcsekélyebb mértékben is teljesülnének az ilyen reményeink. Ebben a vonatkozásban nincs mit számon kérni egymáson: jól-rosszul mindnyájan a sorsunkat formáljuk. És ha Pozsgay Imre államférfiként, nemzetben gondolkodva, elemi erővel vágyott a világ megváltoztatására, akkor részünkről, maradék kisebbségiek részéről elismerést és csodálatot érdemel. Annál inkább, mert az új álmok – többpártrendszer, demokrácia, piacgazdaság, jogállam, polgári társadalom –, amelyekkel megpróbálták elringatni bennünket, egy tapodtat sem vitték előbbre a világot. Ellenkezőleg, bár a nemzeti gondolat-hoz sokféle baljós érzés és tapasztalat társul, nem mérhető ahhoz a katasztrófhhoz, amelyet a globalizmussal vagy a nyugati orientációval jellemezhető szemléletmód hozott ránk. Nekünk, akiknek volt alkalmunk saját bőrünkön meg tapasztalni a nacionalista őrjöngést, ez az újonnan tapasztalható gazdasági-népjóléti, politikai, szellemi, kulturális összeomlás az, amelyet holtunkig elátkozunk, és katasztrófának tekintünk. És ez a fordulat a legkevésbé sem Pozsgay Imre bűne. Ellenkezőleg. A maga módján éppen ennek a folyamatnak próbált ellenállni.

Pozsgay Imréről szólva bárki részéről aligha maradhat el az a félmondat, hogy ő mondta ki (1989. január 28-án), hogy '56 „népfölkelés” volt. A mai generációnak ez talán már nem jelent semmit, de annak idején történelmi tettnek számított.

Ilyen történelmi pillanat volt, amikor 1991-ben, közvetlenül a délszláv háború kitörése előtt a VMDK II. kongresszusán, Szabadkán 1944 óta először énekeltük el a Délvidéken nyilvánosan a magyar himnuszot. A mai generációnak már ez se mond semmit. Ennek a felemelő pillanatnak részese volt Pozsgay Imre, akkor is, mint általában mindig, az események irányítói között volt, és minden erejével azon dolgozott, hogy a magyar világ magára találjon. Ez volt az a történelmi pillanat, amikor a délvidéki magyar önszerveződésnek több mint 30 ezer tagja volt. A szervezet tartotta a lelket a menekülő délvidéki magyarságban, amelyet mézárszékre próbáltak hurcolni a szerb érdekekért, noha a hatalom a szervezet pusztát létét is fenyegette. Előkészületek folytak az ún. háromszintű – területi, kulturális, önkor-

mányzati – autonómiatervezet kidolgozására, amelyet a háborús események a szervezettel együtt elsodortak. Pozsgay Imre ezen a kongresszuson nem csupán az autonómiatörekvéseinket támogatta, hanem a KENF (Közép-európai Magyar Népcsoportok Fórumának) megalakítását, amit a későbbi események szintén elsodortak, és amire a mai MÁÉRT épp olyan kevésbé emlékeztet, mint ahogyan a nemzeti kisebbségek nemzeti tanácsairól szóló törvényből is csak az autonómia lényege maradt ki.

Ha visszatekintek az elmúlt negyedszázad történéseire, és megpróbálok az előttünk levő csődtömegből valamilyen tanulságot levonni, néha arra gondolok, hogy talán akkor sem állnának rosszabbul a dolgaink, ha 25 évvel ezelőtt a jövőnk érdekében semmit sem tettünk volna. A politikai változásról azt hittük, hogy szabadságot és felemelkedést hoz számunkra. Mára kiderült, hogy lídercnyomós álom volt az egész.

Nemrégiben részt vettem Budapesten a *Magyarok a rendszerváltásban a határon innen és túl* című tanácskozáson, amelyen csaknem mind egy szálig jelen voltak azok a határon túli értelmiségiek, akiket annak idején magával ragadott a szabadság mámorja, és kezdeményező szerepet játszottak a kisebbségi közösségek politikai megszervezésében.

A beszámolókból egyértelműen kiderült, hogy a határon túli magyar kisebbség számára az ún. rendszerváltás – a közösség szempontjából – maga a katasztrófa. Most nem erről szeretnék beszélni. Mindezt csak azért hoztam szóba, mert a kisebbségi értelmiség „felkészületlensége” (pontosabban: a nemzeti közösség sorsáért felelős értelmiség hiánya) miatt már a kezdet kezdetén lépést veszítettünk.

A már említett (első generációs) értelmiségi kényszerpályák nem kedveztek a kommunista rezsím politikai, gazdasági és szociológiai kritikájának, egyáltalán a valóság tisztánlátásának. Úgyszólván megszűnt a szuverén kisebbségi szellemi élet, az önvédelmet szolgáló politikai gondolkodás (ha volt egyáltalán) leállt, köldöknézésben merült ki minden. Így aztán az összeomlás után az új világ építése kimerült a régi világtól való elhatárolódás unalomig való ismételtetésében, ami gyakorlatilag a kommunisták szapulását jelentette. Közben nem vettük észre, hogy a fen-

nen hirdetett „demokrácia” és „többpártrendszerű parlamentarizmus” paravánja mögött olyan új szervezett politikai (pénzügyi) hatalom telepszik ránk, amelyhez képest a csökkent „kommunista mozgalom” is leányálom. A rendszerváltoztatás nem csupán a mi részünkről – zöldfülű kisebbségek részéről – volt ugrás a sötétbe, hanem szinte mindenki ludas ebben, aki a kelet-európai társadalmi változásokban részt vett.

Miért volt ez a nagy kapkodás, sietség? Milován Sándor itt jön a képbe. A kárpátaljai helyzetről beszélve azt találta mondani, hogy „a kisebbségben élő ember hasonlít az életfogytiglanra ítélt rabhoz, szakadatlanul változásban reménykedik”. Aki a hosszú várakozásban kimerülve azt hiszi, hogy mindenféle felfordulás jól jön neki, valamit majdcsak sikerül kihoznia belőle.¹ Ilyen értelemben jelentett számunkra „fény sugarat” a váratlanul ránk szakadt politikai változás (felfordulás). Nemcsak „életfogytiglanra ítélt raboknak” éreztük magunkat, de hosszú évtizedek után hangadó értelmiségünk tudálékossága, cinizmusa, egyoldalúsága, nemritkán nemzetellenessége is kezdett már az idegeinkre menni. A divatos szolgálalkúságnak, az „antidemokratikus” lelkületnek szeretünk volna véget vetni. Azt reméltük, hogy a divatos kényszerpályák mellett más alternatív értelmiségi életstratégia-modellek is megjelennek.

Nem így történt. Miközben szidtuk a kommunistákat, ha kellett, ha nem, eszünkbe sem jutott, hogy ezzel az alapállással milyen jó szolgálatot teszünk az új haramiáknak, akik most szemmel láthatóan sírba akarnak vinni bennünket.

Olyan világ formálódik körülöttünk, amelyben nemhogy tiszta múltú, nemzetben (közösségben) gondolkodó értelmiségiekre nincs szükség, hanem egyáltalán ez a szociológiai kategória mint társadalmi szerepkör feleslegessé válik.

Az emberek agyát és figyelmét – ismétlem – ma a politika köti le másod- és harmadrangú problémákkal. Az emberek figyelmét el kell vonni a valós és súlyos szociális gondokról. Értelmiség helyett ott van nekik a bulvársajtó. Aligha jelent vigaszt, hogy ez a folyamat nem csak bennünket

¹ Milován Sándor: *Színjáték a felgördült vasfüggöny mögött*. Elhangzott a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet által szervezett konferencián. (Budapest, 2014. október 17.) Megjelent az Aracs 2016. március 15-ei számában.

érint, ugyanebben a cipőben járnak nálunk élet-erősebbnek hitt népek is.

Pozsgay Imre nemzetegyesítő személyiségének hiányát még sokáig kell nélkülöznünk. Hitt az új kezdetekben, a demokráciában, egy jobb világban, a népek megbékélésében, a nemzet fel-emelkedésében, mindabban, amit rendszerváltás

alatt értettünk. Sajnos, nem láthatta megvalósulni mindazt, amiért küzdött, illetve ami a rendszerváltásból megvalósult, az nálánál nagyobb csalódást legfeljebb nekünk, délvidéki magyaroknak okozott.

Halála mély szomorúsággal tölt el bennünket. Emlékét megőrizzük.

Együvé tartozás, színes linó, 1976